

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 2 (Haziran/June 2020), s. 168-187.
Geliş Tarihi-Received: 22.04.2020
Kabul Tarihi-Accepted: 04.05.2020
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675

Marzubân-nâme Tercümesi'nin Sözdizimi Özellikleri Üzerine Bir İnceleme

An Examination Of Syntactic Features Of The Translation Of Marzubân-Nâme

Tarık Çelik*

Öz

Doğu edebiyatında "Kelile ve Dimne", "Binbir Gece Hikâyeleri" gibi mensur hikâye ve masallardan oluşan, ahlaki öğüt veren eserlerden birisi de Marzubân-nâme'dir. X. yüzyılda Farsçanın Taberi lehçesi ile yazılmış, XIII. yüzyılda edebi Farsçaya aktarılmış olan eserin İran'ın kuzeyinde bulunan Taberistan bölgesi hükümdarlarından Marzuban bin Rüstem'e ait olduğu ileri sürülmektedir. Eserin kesin telif tarihi bilinmemekle birlikte 1375-1380 tarihleri arasında telif edildiği düşünülmektedir. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Germiyan Beyi Muhammed Beyoğlu Süleyman Şah'ın emriyle Şeyhoğlu Sadru'd-din Mustafa tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edilen Marzubân-nâme, tercüme edildiği yüzyıl itibarı ile Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden kabul edilmektedir.

Marzubân-nâme Tercümesini gün yüzüne çıkaran, onu bilim dünyasına tanıtan Zeynep Korkmaz aynı zamanda bugüne kadar eser üzerinde yapılan en kapsamlı çalışmanın da sahibidir. Korkmaz, Şeyhoğlu'nun tercümesini esas alarak eseri çeviri yazı ile günümüz Türkçesine aktarmış; fonolojik ve morfolojik çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmamızda Korkmaz'ın çeviri yazıya aktardığı metin üzerinde sözdiziminin ilgi alanına giren cümle türleri ve cümle öğeleri konu başlıkları altında örneklem yöntemi ile inceleme yapılmıştır. Söz öbekleri ile paragraf/metin incelemeyi konu edinen ve sözce olarak adlandırılan yapılara değinilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Marzubân-nâme Tercümesi, Sözdizimi, Cümle

Abstract

One of the works among prose stories and tales in the oriental literature such as "Kelile and Dimne" and "One Thousand and One Nights" which give a moral lesson is Marzubân-nâme. The work, which was written in the Tabari dialect of Persian language in the 10th century and was translated into Persian in the 13th century, is claimed to be written by Marzuban bin Rustem, who was one of the rulers of the Tabaristan region located in the north of Iran. Although the exact date of compilation of the work is not known, it is believed to have been written between 1375-1380. Marzubân-nâme, which was translated from Persian into Turkish by Şeyhoğlu Sadru'd-din Mustafa upon the orders of Germiyan ruler Muhammed Beyoğlu Süleyman Shah in the second half of the 14th century, is accepted as one of the works of Old Anatolian Turkish period due to the century when it was translated.

* Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, e-posta: tarik.celik78@gmail.com.
ORCID: 0000-0002-7340-2137.

Zeynep Korkmaz, who brought the translation of Marzubân-nâme into daylight and introduced it to the scientific world, is also the author of the most comprehensive work conducted on the work so far. Taking the translation made by Şeyhoğlu as a basis, Korkmaz transcribed the work into today's Turkish and carried out phonological and morphological studies. In the present study, an examination through sampling method was conducted on the text transcribed by Korkmaz under the headings of sentence types and sentence elements from a syntactic perspective. Phrases and structures named as utterances which fall into the field of paragraph/text examination were not included in the examination.

Keywords: Marzubân-nâme Translation, Syntax, Sentence

Giriş

Türkiye Türkçesinin temelini oluşturan Eski Anadolu Türkçesinin önemli örneklerinden biri olan “Marzubân-nâme Tercümesi”, mensur hikâye ve masallara dayalı didaktik bir eser ve bir siyasetnamedir. İran'ın kuzeyinde bulunan Taberistân bölgesi hükümdarlarından Marzuban bin Rüstem'e aittir. Korkmaz (2017: 37-39), eserin ilk olarak X. yüzyılda o yörede konuşulan Farsçanın bir lehçesi olan Taberice ile yazıldığı; fakat bu nüshanın günümüze kadar ulaşmadığı bilgisini aktarmaktadır. Eserin XIII. yüzyıl edebi İran diline aktarılmış iki ayrı metninden bahseden Korkmaz, bunların yazarlarından birinin Sa'dü'din el Verâvîni, diğersinin ise Muhammed Gazi el-Malatıyavî olduğunu ifade eder. Bu iki eserden Varavîni'ye ait nüsha esas alınarak Türkçeye iki defa çevrildiğini (biri XIV. yüzyılda -Eski Anadolu Türkçesi döneminde- Germiyan Beyi Muhammed Beyoğlu Süleyman Şah'ın emriyle Şeyhoğlu Sadrü'd-din Mustafa tarafından, diğeri XVIII. Yüzyılda -Osmanlı Türkçesi döneminde- Urfalı Nüzhet Ömer Efendi tarafından) aktarmaktadır.

“Verâvîni'nin versiyonu dokuz bölümdür. Ravzatü'l-ukûl'e kıyasla, Verâvîni'nin de ifadesine göre aslında yer alan bazı hikâye ve bölümlerin burada bulunmadığı anlaşılmaktadır. Verâvîni kitabın bir bölümünü bir müddet yaşadığı İsfahan'daki Nizâmiye Medresesi'nde tertip etmiştir. İlk bölümde Merzûbân'ın hikâyesi yer almaktadır. Marzubân b. Rüstem, zamanın hükümdarının münzevi bir hayat süren ve 'akıllıca nasihatleri, yararlı tavsiyeleri ihtiva eden bir kitap yazmak için izin isteyen kardeşi' olarak tanıtılmıştır. Eser, kendisiyle hükümdar ve veziri arasında geçen bir tartışma dolayısıyla nakledilen hikâye ve kıssalara dayanır. Diğer sekiz bölümde hükümdarlar ve çevresinde meydana gelen meseleler ele alınıp çareleri çeşitli hikâyelerle anlatılmıştır. Bu yönüyle bütün fasıllar, Kelîle ve Dimne'deki gibi hikâye kahramanları hayvanların konuşturulması şeklinde düzenlenmiştir. Marzubân-nâme, Fars edebiyatının sanat ağırlıklı süslü anlatıma sahip nesrinin örneklerinden biridir” (Kurtuluş, 2004: 257-258).

Korkmaz (2017: 51-53); Şeyhoğlu'ya ait tercümenin bugün “Berlin, Paris ve Süleymaniye” nüshalarının mevcut olduğunu ifade ettikten sonra Berlin Devlet Kütüphanesinde bulunan yazmadan hareketle eserin 10 “bab” a ayrıldığını, bablardaki hikâye sayılarının birbirini tutmadığını, bütün yazmada Farsça aslı ile uyuşan 51 hikâyenin bulunduğunu dile getirmektedir. Buna Şeyhoğlu'nun eklediği 6 hikâye de eklendiğinde toplam 57 hikâyeden söz edileceğini de ilave etmektedir. Müstensihî belli olmayan yazmanın sonunda Nizâmî'ye ait altı beyitlik bir şiirin varlığından söz eden Korkmaz, babların başlıklarının genellikle Farsça olduğu bilgisini de aktarmaktadır.

Önceleri Berlin ve Varşova'da olduğu bilinen iki nüshadan Varşova nüshası bir yangın sonucu ortadan kaybolmuştur. Esere ait bir diğers nüsha olan Paris nüshası 1973 yılında I. Milletlerarası Türkoloji Kongresinde Korkmaz'ın bir bildiri ile ortaya çıkarılmıştır. Süleymaniye nüshası ise Altay'ın "Düstûrü'l-Mülk Vezîrü'l-Melik (Metin ve

Değerlendirme)" isimli Yüksek Lisans Tezi¹ çalışması ile gün yüzüne çıkarılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağış Eserler Bölümünde bulunan eserin üzerinde müellif olarak her ne kadar Kadı Fazlullah ismi yer alsa da Korkmaz (2017: 16), bunun da Şeyhoğlu çevirisine ait başka bir nüsha olduğu görüşündedir.

Bu çalışmada eserin Korkmaz tarafından günümüz Türkçesine transkribe edilen çalışma esas alınarak sözdizimi incelemesi yapılmıştır. İncelemeye konu olan söz öbekleri ve cümleler örneklem yöntemi ile seçilmiştir. Cümleler incelenirken yüklem türü, yüklem yeri, cümlelerin anlam özellikleri ve bağlanma şekilleri dikkate alınmıştır. Tasnife esas olan alt başlıklarla ilgili metinden örneklere yer verilmiş, örnek cümlelerin varak ve satır numaraları parantez içlerinde belirtilmiştir. Söz öbekleri ile ve sözce olarak adlandırılan yapılara değinilmemiştir.

İnceleme

Dil bilim incelemeleri; ses bilgisi (fonoloji), biçim bilgisi (morfoloji), anlam bilgisi (semantik) gibi alt başlıklarda yapılmaktadır. Bu başlıklardan birisi de dizim bilgisi/sözdizimidir (sentaks). Sözdiziminin ilgi alanını kelime grupları ve cümle oluşturmaktadır. "Sözdiziminin konusu yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile yargılı bir anlatım birimi olan cümlenin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özellikleridir. Cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam ilişkileri de sözdiziminin konusudur" (Karahan, 2017: 9).

Sözdiziminin temel ilgi alanı olan cümle üzerinde birtakım görüş ayrılıkları vardır. Bu görüş ayrılıklarının temelinde cümlenin ne olduğu görüşü yatmaktadır. Yapılan sınıflandırmalar cümle tanımının algısına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu tanımlamalardan bir kısmı şu şekildedir:

Tablo 1: Cümle Tanımları

Kaynak	Cümle Tanımı
Banguoğlu 2015: 522	Kendi kendine yeten bir yargı
Ergin, 1994: 405	Bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubu
Hatipoğlu, 1972: 99	Bir yargı bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir eyleme veya çekimli bir eylemle birlikte kullanılan sözcükler dizisi
Hengirmen, 1998: 322	Duygu ve düşüncelerimizi anlatan ve içinde yargı bulunan sözcük dizisi
Karahan, 2017: 9	Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisi
Koç, 1992: 262	Aralarında birtakım ilişkiler bulunan, bazı kurallara göre bir araya gelen ve belli bir anlamı olan sözcük dizimi
Karasoy vd. 2004: 209	Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir hareketi, bir olayı, okuyan ve dinleyende herhangi bir soruya meydan vermeyecek şekilde tam olarak anlatmaya yarayan

¹ Ahmet Altay, "Düstûrü'l-Mülk Vezîrî'l-Melik (Metin ve Değerlendirme)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

	kelime veya kelime dizisi
Topaloğlu, 1989: 48	Bir hüküm, bir düşünce, bir duygu vb. ifade etmek üzere çekimli bir fiille veya sonuna cevher fiili getirilen bir isimle kullanılan kelimeler dizisi
Toparlı vd. 1996: 102	Bir düşünce, bir olay, bir istek, bir yargı anlatan kelime ya da kelimeler dizisi
Turan, 1999: 310	Bir mananın bir fiile, bir şahsa, bir zamana / şekle / bir temenniye bağlı olarak ve maksada uygun şekilde bir hüküm halinde ifade edilmesi

Yapılan tanımlarda ortak bir kavram olan "yargı/hüküm" ön plana çıkmaktadır. Bu da cümlenin en karakteristik özelliğinin "bitmiş bir yargı" olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle yargıyı ifade etme görevini yüklenmiş olan yüklem aynı zamanda cümleyi temsil etmektedir. Turan (1999: 311), cümlede asıl unsur olarak yüklem bulunduğunu, sözü cümle seviyesinde düzen tek bir yapının varlığından söz edebileceğini, sonuç olarak da "basit cümle, birleşik cümle" gibi yapılardan söz etmeye gerek olmadığını ifade etmektedir. Bu çalışmada cümle bütünsel bir yapı olarak değerlendirildiğinden sözü edilen sınıflandırmalara yer verilmemiştir.

Cümle Öğeleri

1. Yüklem

"Yüklem cümlenin en esaslı unsuru, cümlenin direğidir. Cümlenin bütün yapısı onun üzerine kurulur. Diğer bütün unsurlar yüklem etrafında toplanan, onu destekleyen, onu tamamlayan öğelerdir. Türkçede asıl unsurun yardımcı unsurlardan sonra gelmesi kuralına bağlı olarak yüklem daima sonda bulunur" (Yelten, 2019: 151). Ergin (1994: 406) yüklemle ilgili olarak "isim cümlelerinde 'yüklem', fiil cümlelerinde 'fiil' tabirini kullanmanın daha yerinde olacağını" ileri sürmektedir. Yüklem sayısının cümle sayısını gösterdiğini ileri süren Karahan (2017: 14-18), yüklemi bulunmayan cümleleri "kesik cümle" olarak adlandırmaktadır. Bu tür cümlelerde "yüklem olmasa da anlamın yüklemeye gerek duyulmayacak kadar açık olduğunu ve okuyucunun onu kafasında tamamlayabileceğini" ileri sürmektedir. Hem isimler hem de fiiller yüklem görevinde bulunabilmektedir. Yüklem zaman ve kişi ekleri dışında teklik-çokluk ve olumsuzluk eklerini de alabilirler. Yüklem, bir kelimedenden oluşabileceği gibi kelime grubu olarak da bulunabilmektedir.

1.1. Yüklemi İsim Olan Cümleler

"İsim cinsinden bir kelime ya da kelime grubunun ek-fiille çekimlenerek yargı bildirmesine isim cümlesi denir. İsimler, sıfatlar, zamirler, mastarlar, edatlar, zarflar; isim hükmünde olan kelime grupları isim cümlesinin yüklemi olabilirler" Özkan ve Sevinçli, 2017: 157). Metinde isim soylu sözcüklerin fiillere oranla daha az sayıda yüklem olarak kullanıldıkları görülmektedir.

1.1.1. Yüklemi Basit İsimden Oluşan Cümleler

Kelimeler yapı bakımından basit, türemiş ve birleşik olarak sınıflandırılmaktadır. Bunlardan yapım eki almamış olanlar basit yapıdır. Metinde isim soylu kelimeler yapım eki almadan da yüklem görevinde bulunmaktadır.

"Hiç gümânsuz bu iş mübârekdir (36a/11).", "Bu pâzişâhlığa neseb gerek (37a/5)."

1.1.2. Yüklemi Türemiş İsimden Oluşan Cümleler

Türetme eklerini alan sözcükler yeni anlamlar kazanmakla birlikte bazen de buldukları türden başka bir türe geçiş yapmaktadır. Metinde isim veya fiil köklerine getirilen türetme ekleriyle oluşturulan isimlerin yüklem görevinde kullanıldıkları görülmektedir.

“‘Älemler ağzı bizüm bahâdurılığumuzla *toludur* (45a/3).”

1.1.3. Yüklemi Birleşik İsimlerden Oluşan Cümleler

İki sözcüğün bir araya gelerek yeni bir kavramı karşılamak üzere oluşturduğu kelimeler yapı bakımından birleşik olarak adlandırılmaktadır.

“‘Akl içinde *Buzurcmihrdi* (42a/5).”

1.1.4. Yüklemi İsim Tamlamasından Oluşan Cümleler

İki veya daha fazla ismin anlam bakımından birbirini tamamlamasıyla oluşan kelime grupları olan isim tamlamaları da yüklemleştirici ekler olarak yüklem görevinde bulunabilmektedir.

“‘İy Melik, bizüm kurtılmağumuz *Tengri katındadır* (44b/14).”

1.1.5. Yüklemi Sıfat Tamlamasından Oluşan Cümleler

Sıfat tamlamaları, sıfatların isimlerden önce gelerek onların anlamını nitelemesi/belirtmesi yoluyla oluşan kelime gruplarıdır.

“‘Üç nesne *katı ulu günâhdur* (41a/14).”

1.2. Yüklemi Fiil Olan Cümleler

1.2.1. Yüklemi Basit Fiilden Oluşan Cümleler

Basit fiiller türetme eki almayan veya başka bir eylemle bir araya gelerek birleşik yapı oluşturmayan fiillerdir. Basit fiillerin de yüklem göreviyle sözdiziminde yer aldığı gözlenmektedir.

“Her gün *dîvâr delüğinden girüb yimiş yirdi* (2a/2).”, “Çakal arkun arkun eşek katına *geldi* (2b/8).”

1.2.2. Yüklemi Birleşik Fiilden Oluşan Cümleler

Birleşik fiil kavramı ile ilgili araştırmacılar tarafından farklı tanımlamalar ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Kelime grupları için “belirtme öbeği” kavramını kullanan Banguoğlu (2015: 310-318) birleşik fiil tabanlarının da belirtme öbeklerinden geldiğini ileri sürmektedir. Sayıca az olduğunu ifade ettiği bu öbekleri “zarf öbeği kalıbında” (ileri sürmek, geri kalmak, boş vermek), “çekim öbeği kalıbında” (kar yağmak, baş kaldırmak, alt etmek), “bağlam öbeği kalıbında” (sayıp dökmek, okur yazar, alış veriş) ele almaktadır. “Fiil öbekleri” kavramı da Banguoğlu’nun bu konu kapsamında yer verdiği bir diğer terim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birleşik fiil kavramı üzerinde gelişen bir diğer tartışma alanı birleşik fiil çeşitleri ve birleşik fiilin sınıfları ile ilgilidir. Dil bilimcilerce birleşik fiiller birbirinden farklı kategorilerde sınıflandırılmıştır.

Deny (1941: 476-479), yardımcı fiiller ile oluşan fiillere mürekkeb fiil adını verir. Partisip ve gerundiumlarla yapılan fiil+fiil şeklindeki birleşik fiilleri ise karmaşık fiil olarak adlandırır. Gabain (1988: 17) üç tür birleşik fiilden bahseder: “I. Esas manayı taşıyan bir fiil ile bir yardımcı fiilden oluşanlar, II. Bir esas fiil ile bir deskriptif (tasvir

edici, betimleyici) fiilden oluşanlar, III. Bir esas fiil ile modal bir yardımcı fiilden meydana gelenler”.

Timurtaş (2012: 140), birleşik fiillerin “bir fiille ondan önce gelen başka bir fiilin yahut isim, sıfat, zarf cinsinden bir kelimenin birlikte kullanılmasından meydana geldiğini” ortaya koyduktan sonra birleşik şekilli fiilleri “birleşik sıgalar; yardımcı fiillerle yapılan birleşik şekiller; tasviri fiiller; isim, sıfat ve zarflarla meydana getirilenler” şeklinde dört bölümde toplamıştır.

Ergin (1994: 388-89) ise birleşik fiilleri isim unsurundan sonra gelen “et-, ol-, eyle-, bulun-, yap-” yardımcı fiilleri ile yapılan birleşik fiiller ve fiil+vokal gerundiumdan (nadiren -ıp, -ip) sonra gelen “bil-, ver-, gel-, gör-,dur-, kal-, yaz-, koy-” gibi fiiller ile yapılan birleşik fiiller olmak üzere iki başlıkta ele alır. Tekin (2000: 99), birleşik fiilleri bir ad ya da sıfat ile yardımcı fiillerden oluşan birleşik fiiller, bir eylem zarfı ile onu izleyen tasviri fiillerden oluşan birleşik fiiller olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

Ercilasun (1984: 45-51), birleşik fiilleri bir tarafı isim bir tarafı fiil olan birleşik fiiller (isim+yardımcı fiil), iki tarafı da fiil olan birleşik fiiller (fiil + fiil) olarak ikiye ayırır. Ercilasun'un bu görüşünü destekleyen başka görüşler de bu alanda ortaya konmuştur. Hacıeminoğlu (2016: 300) Eski Türkçeden bu yana bütün saha, şive ve ağızlarda birleşik fiillerin “isim+yardımcı fiil” ve “fiil+tasviri fiil” şeklinde sınıflandırıldığını ileri sürmektedir.

Özkan ve Sevinçli (2017: 66) birleşik fiil grubu başlığı altında “bir yardımcı fiilin, isim ya da fiille oluşturduğu kelime grubu” olarak tanımladığı birleşik fiillerde her durumda anlamca kaynaşmanın gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Çünkü ortaya çıkan yeni yapı tek bir kavramı karşılamaktadır.

Demirci (2016: 509), bir kavramı, bir niteliği, bir durumu bildirmek üzere bir araya gelen birleşik fiillerin tek bir kelime gibi muamele görmeleri gerektiğini ifade etmektedir

Korkmaz ise birleşik fiilleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Bir ad / sıfatın yardımcı fiile getirilmesiyle olan birleşik fiiller
2. Sıfat-fiillerin ol- yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşan birleşik fiiller
3. Zarf-fiillerin yardımcı fiil ile birleşmesinden oluşan birleşik fiiller
4. Anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiiller (Korkmaz, 2009: 150-153).

Bu çalışmada *Marzuban-name Tercümesi*'ndeki birleşik fiiller Korkmaz'ın tasnifi esas alınarak incelenecektir.

1.3.1. Bir Ad/ Sıfatın Yardımcı Fiile Getirilmesiyle Olan Birleşik Fiiller

Bu grupta yer alan birleşik fiiller “bir ad ya da sıfat ile ‘et-, ol-’ yardımcı fiillerinin veya esas fiil olma dışında yardımcı fiil olarak da kullanılan ‘bul-, bulun-, buyur-, eyle-, kıl-, yap-’ fiillerin birleştirilmesi yoluyla kurulan birleşik fiillerdir. Bu birleşiklerde, yardımcı fiiller ad ve sıfatları fiil durumuna geçirme görevi üstlenmişlerdir” (Korkmaz, 2009: 150). Metindeki sözdizimi yapısı içinde tespit edilen bu özellikteki birleşik fiillerden bazıları şunlardır: *şükür eyle-* (6b/02), *nüvaht kıl-* (6b/12), *karâr kıl-* (6b/14), *kısmet ol-* (7a/11), *cem eyle-* (7a/13), *emîn ol-* (7b/4), *mensûb ol-* (7b/8), *bilişlik id-* (7b/12), *dostlık eyle-* (7b/14)

1.3.2. Sıfat-Fiillerin Yardımcı Fiile Birleşmesinden Oluşan Birleşik Fiiller

Bu gruptaki birleşik fiiller, fiil kök veya gövdeleriyle kurulan sıfat-fiillerin “ol-” yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşur. Banguoğlu (2015: 482), bazı sıfat-fiillerden sonra gelen ol- fiilinin sıfat-fiildeki oluş ve kılışın zamanı ve tarzıyla ilgili özellik taşıyan birleşikler meydana getirdiğini ileri sürmektedir. Bu tür birleşikler bazı dil bilimcilerce karmaşık fiiller (mudil fiiller) diye adlandırılır (Korkmaz, 2009: 801; Banguoğlu, 2015: 482). Bu bölümde fiiller "Öncelik Fiilleri, Alışkanlık Fiilleri ve Niyet Fiilleri" olarak 3 başlık altında incelenecektir.

a. Öncelik Fiilleri

“Geçmiş sıfat-fiili (-miş sıfat fiili) ile yapılırlar ve yardımcı fiilin aldığı zamanın öncesinde kılışın ve oluşun bitmiş, tamamlanmış olduğunu anlatırlar” (Banguoğlu, 2015: 482). Genellikle “-mİş / -mUş ol-” biçimi ile kurulur.

usanmış ol- (14a/10), *uyarmış ol-* (18a/1), *satmış ol-* (28b/7), *ağırlanmış ol-* (34a/1), *işitmemiş ol-* (40a/11), *getürmüş ol-* (44a/8), *gelmiş ol-* (44b/4), *bildürmüş ol-* (45b/10), *dakmış ol-* (45b/11)

b. Alışkanlık Fiilleri

Bu kalıptaki karmaşık fiiller, “bir oluşun geçmişte, şimdiki zamanda ya da gelecek zamanda alışkanlık olarak sürdüğünü veya süreceğini gösterir” (Korkmaz, 2009: 801). “-lr + ol- / -mAz + ol-” kalıbıyla yapılırlar.

dutar ol- (56a/10), *eymenür ol-* (23b/5), *bilür ol-* (38b/12), *yarar ol-* (46a/9), *geçmez ol-* (19a/7), *işitmez ol-* (33b/3), *yaramaz ol-* (35b/10), *sıgımaz ol-* (52b/13), *korkmaz ol-* (69a/2)

c. Niyet Fiilleri

Niyet fiilleri, “ol- yardımcı fiilinin ‘-AcAk, -IcI, -AsI, -I(m)sAr’ sıfat-fiilleri ile oluşturduğu birleşik fiillerdir. Bu oluş ve kılışın niyet ve teşebbüs hâlinde olduğunu gösterirler” (Korkmaz, 2009: 806-807).

yük götürücü ol- (7b/4), *uğrayası ol-* (13b/3), *degecek ol-* (30a/6), *cenk isteyici ve kîne çekücü ol-* (44b/10), *koyub kaçası ol-* (45a/6), *çökmesi ol-* (47a/13), *kasd idesi ol-* (56a/11), *bilesi ol-* (57b/9)

1.3.3. Zarf-Fiillerin Yardımcı Fiil ile Birleşmesinden Oluşan Birleşik Fiiller

Tasvir fiilleri olarak da adlandırılan bu fiiller, iki fiilin araya bir zarf fiil eki almasıyla oluşmaktadır. Banguoğlu (2015: 488), tasvir fiillerini “yeterlik, ivedilik, süreklilik, yaklaşıklık fiiller” olarak 4 alt başlıkta ele almıştır. Korkmaz (2009: 811-812) ise “yeterlik, tezlik, süreklilik, yaklaşma, uzaklaşma fiilleri” olarak 5 başlıkta incelemiştir. Çalışmaya konu olan eserde bu fiil türlerinden yaklaşma birleşik fiili dışındaki tüm yapılarına rastlanmıştır.

“Tasvir fiillerinin de içinde bulunduğu bu tür yapılardaki yardımcı fiillerin hem öncül ekiyle hem de yardımcı fiile dönüşen sözcük tabanıyla cümlede yüklem olan asıl fiile kip anlamı katan biçimbirimler olduğu da dilbilgisi yorumlamalarında dikkate alınması gereken bir husustur” (Delice, 2017: 39).

Tasvir birleşik fiilleri, "yeterlik, tezlik, süreklilik, yaklaşma, uzaklaşma" olmak üzere beş alt başlıkta incelenecektir.

a. Yeterlik Fiilleri

Timurtaş (2012: 142), iktidari fiil olarak adlandırdığı bu fiillerin Eski Anadolu Türkçesinde "bil-" yardımcı fiili ile yapıldığını ifade etmekte, olumsuzu için genellikle "ı-i" gerundiumunun kullanıldığını da eklemektedir.

"Eger lanı öldüribilürse (13a/4).", "Eger dindār dīve cevāb viribilürse (24b/4).", "Kimse anı def' idemez (15b/4)."

b. Tezlik Fiilleri

"Tezlik fiilleri '(y)I, (y)-U' zarf-fiil eki almış bir esas fiilin, "ver-" yardımcı fiili ile birleşmesinden oluşur" (Kormaz, 2009: 818).

"İmdi andan başa birez getirivir (14b/9).", "Bir altun vir, devāsın eydivireyin (21a/3).", "Yohsa atası anası mı alvirdi (39a/2)."

c. Süreklilik Fiili

"Süreklilik bildiren tasvir fiilleri, esas fiilin '-A, -I/-U, -Ip/-Up' zarf-fiil biçimleri üzerine 'dur- (<tur-), gel-, kal-, gör-, koy- (ko-)' yarı yardımcı fiillerinin getirilmesi ile oluşturulur. 'dur- (<tur-), gel-, kal-, gör-, koy- (ko-)' yarı yardımcı fiilleri asıl fiile süreklilik anlamı kazandırır" (Özkan, 2013: 36).

"Anuñ işi bünyadın yıka turmak gerek (19b/6).", "Eger korlarsa bir yaña aka tura (23b/8).", "Pādişāhlar milki, vilāyeti isteyi geldiler (43a/10)."

d. Yaklaşma Fiilleri

"-A" zarf-fiil ekini alan fiillere "yaz-" yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşan fiillerdir. Fiilin gerçekleşmesine olan yaklaşmayı ifade eder. Metinde bu şekilde oluşan birleşik fiillere rastlanmamıştır.

e. Uzaklaşma Fiilleri

"Uzaklaşma fiilleri, 'git-' yardımcı fiili ile kurulan, esas fiildeki oluş ve kılışın uzaklaştığını gösteren birleşiklerdir" (Korkmaz, 2009: 271).

"Geyikden yüz döndürüb şöyle zār koyub gitdi (11a/1).", "Esirgemedin iki gözün çıkardı, yirinde koyub gitdi (12b/6).", "Cülāh esen uğur eyleyüb gitdi (53b/10)."

1.3.4. Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

"Bu gruptaki birleşik fiiller, ad ya da ad soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli şekil bilgisi kalıpları içinde, bir esas fiille birleşerek anlam kayma ve kalıplaşmasına uğramasından oluşmuştur. Bu gruptaki birleşik fiillerde yardımcı fiiller yerine asıl fiiller kullanılır" (Aktan, 2016: 46).

"Gice gündüz geli gide pādişāhuñ 'ömri defterin dürdi (7a/9).", "Seni beglige kabul kıldılar sendahı gönjlün gözün aç (8b/14).", "İşbunuñ gibi boynı belā çemberinde komak (11a/6)."

2. Özne

"Cümlede yapanı veya olanı gösteren unsur, öznedir. Özne yüklem gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu üzerine alır. Özne; yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen fiilli cümlelerde ve yüklemi oluş bildiren fiil cümlelerinde, olanı; diğerlerinde ise yapanı karşılayan unsurdur" (Karahana, 2017: 18). "Cümlede önem bakımından yüklemden sonra gelen en önemli öğedir. Fiile öteki öğelerden daha yakın olan özne, aynı zamanda cümlede yüklemden ayrılmayan bir parçasıdır. Bu bakımdan bazen ayrı bir kelime olmayıp, yüklem içindeki şahıs eki halinde ifade olunur" (Özkan ve Sevinçli, 2017: 126).

"Her türlü çekimli fiilin bir öznesi vardır. Öznenin esas özelliği daima yalın durumda olmasıdır. Ancak, iyelik ekleri ve çoğul ekleri alabilirler. Fiil çatılarının değişiklik arz etmesi özne türlerinin ortaya çıkmasında başlıca etken olmuştur." (Hatipoğlu, 1972: 110). Özneler tek kelimedenden oluşabildikleri gibi söz öbekleri de özne olarak cümlede karşımıza çıkabilmektedir.

2.1. Tek Kelimedenden Oluşan Özneler

"Kurd bu sözi maslahat gördi (2b/6-7).", "Çakal arkun arkun eşek katına geldi (2b/8).", "Pâdişâh hâslarından birkaç mu'temed kişileri kığırdı (11b/14)."

2.2. Kelime Gruplarından Oluşan Özneler

İsim tamlaması, sıfat tamlaması, isim-fiil grubu, sıfat-fiil grubu, bağlama grubu, unvan grubu, ayrılma grubu görevindeki kelime grupları özne olarak kullanılabilir. Metinde sözü edilen kelime gruplarıyla ilgili kullanımlara rastlanmaktadır.

İsim Tamlamalarından Oluşan Özneler

"Ni'met sevgüsü cân-ı dimâğna sinmişdi (12b/3).", "Çalabuñ rahmet denizi kaynayub taşıdı (12b/11).", "Oğlanuñ sıdki safâsı dostları hakkına ziyâde oldı (15b/5-6)."

Sıfat Tamlamalarından Oluşan Özneler

"Nâgâh bir geyik ol ağa düşdi (10b/6).", "İnine varınca bir çaylak çalub hevâya düğdi (11a/1-2).", "Çün ol yigit gördi (11b/9)."

İsim-Fiil Grubundan Oluşan Özneler

"Ere dört 'avret dahı almak revâdur (14b/2).", "Erden kaçmak maslahat degüldür (17a/6-7).", "Kız ata evinde çok turmak suya benzer (17a/7)."

Sıfat-Fiil Grubundan Oluşan Özneler

"Serâyılar yıkıcı melekü'l-mevt heybeti ire (18a/3).", "İşledükleri işüñ cezasın bulacak vakt oldı (18a/11).", "Pâdişâhlar katında olanlar nice dirileler (26a/7)."

Bağlama Grubundan Oluşan Özneler

"Katılık ve zahmet saña irişe (6b/1).", "İmâret ve sözleri nâfiz ve hükmleri revân-idi (18b/14).", "Cehd ü emegümüz zâyi' olmaya (19b/2)."

Unvan Grubundan Oluşan Özneler

"Bir gün Şâh Ardaşir atalık şefkatinden ve 'ayâli, turdı kızı evine vardı (17b/89).", "Melik Ardaşir bu hikmet kelimelerin cân u gönül karub kabul halkasın cân kulağna geçürdi (18b/11)."

Ayrılma Grubundan Oluşan Özneler

"Ol pend-nâmeden biri yâdumdadur (6a/14).", "Bende Hindustân otlarından bir ot vardır (14b/8).", "Pâdişâhuñ hâdimlerinden birisi düş gördi (21a/7)."

Farsça Tamlamalardan Oluşan Özneler

"Şâh-ı bâbil şöyle gâdr eyledi (13a/1).", "Şâh-ı Ardaşîr kadîm meliklerden ve ulı selâtînlerden-idi. (16b/14).", "Sâhib-i şer' anı bilüb buyurdu."

2.3. Gizli Özne (Ek Hâlinde Özne)

Cümlede kelime olarak öznenin bulunmadığı durumlarda yüklemdeki kişi eki özne hakkında bilgi verir.

“(Ben) Birkaç gündü kim avladum, yidüm (2b/3-4).”, “(Ben) Varayım, anı dahu alayın, bile geleyin (6a/10).”, “(Onlar) Çün yakın irdiler, atdan indiler (8b/8).”

3. Nesne

“Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge, nesnedir. Nesne sadece yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur. Geçişli fiiller, nesneye yönelerek onu etkiler. Nesne, geçişli fiil cümlelerinin zorunlu ögesidir” (Karahan, 2017: 25). Özkan ve Sevinçli (2017: 137), isim cümlelerinde ve yüklemi geçişsiz fiil olan cümlelerde nesne bulunmadığını ancak geçişsiz fiillerin birtakım çatı ekleriyle geçişli hale getirilebildiklerini ifade etmektedir.

“İsim görevinde bulunan her türlü kelime veya kelime grubu nesne görevinde kullanılabilir. Nesnelere, bir harekete konu oldukları için ismin cümlelerinde pek bulunmazlar” (Yaman, 1999: 229). Nesnelere belirtisiz ve belirtili nesne olarak iki başlıkta ele alınmaktadır.

3.1. Belirtisiz Nesne

Belirtme hali eki taşımazlar. Genellikle yüklem yanında yer alırlar. “nesne” terimi yanında “düz tümleç” terimi bazı dil bilimciler tarafından kullanılmıştır. Gençan (1975: 90), belirtisiz nesne için “düz tümleç” terimini kullanmıştır. Bunun yanında Koç (1996: 485), belirtisiz nesne için “yalın tümleç” terimini kullanmıştır. Metinde “belirtisiz nesnenin”, kelime halinde cümlede bulunabildiği gibi söz öbeği olarak da kullanıldığı belirlenmiştir:

3.1.1. Tek Kelimedenden Oluşan Belirtisiz Nesne

“Ekinler eküb bağlar dikdiler (9b/5-6).”, “Bir geyik avcısı bir gün ağ kurdu (10b/5).”, “Bir köy ucunda bir kaç oğlanlar bir kör kuyuya taş yumarlar (13a/11-12).”

3.1.2. Kelime Gruplarının Belirtisiz Nesne Olması

Sıfat Tamlamasından Oluşan Belirtisiz Nesnelere

“Arkasından ağır yük indürmüşler (2b/7-8).”, “Çevre bakdı, bir sıçan gördü (10b/6).”, “Avcı geldi gördü bir gökçek geyik dutmuş (11a/2-3).”

Bağlama Grubundan Oluşan Belirtisiz Nesnelere

“Nefis tonlar geyürüb dürr ü cevâhir saçdılar (8b/9).”, “Ol yazıda şehirler ve köyler yabdurasın (9b/2-3).”, “Sende gökçek beniz ve taze yüz gördüm”

3.2. Belirtili Nesne

Belirtme hali eki alan nesnelere. Timurtaş (2012: 70-71) Eski Anadolu Türkçesinde “-ı, -i (<ıg, ig); -(y)ı, -(y)i; -n; -n-ı, -n-i” eklerinin akkuzativ (belirtme hali) eki olarak kullanıldığını ayrıca eksiz akkuzativin de var olduğunu ifade etmektedir. Metinde belirtili nesnelere belirtisiz nesnelere oranla daha sık kullanıldığı tespit edilmiştir. Belirtili nesnelere de kelime veya kelime grubu halinde karşımıza çıkmaktadır.

3.2.1. Tek Kelimedenden Oluşan Belirtili Nesne

“Vardum, dostlarım sınıdum (15b/7).”, “Sizi gizleyimem (16b/2).”, “Hâlin, dirliğin sordı (17b/9).”

3.2.2. Kelime Gruplarından Oluşan Belirtili Nesnelere

Sıfat Tamlamasından Oluşan Belirtili Nesnelere

"Bu cümle mālî hevesi yolına telef itdi (15b/10).", "Bir sıçan bir etmegi bir gicede nicesi yir (15b/14).", "Sen birkaç günde elli dostı nice bulduñ (16a/5-6)."

İsim Tamlamasından Oluşan Belirtili Nesnelere

"Benüm yalanumu girçek-ile geçürdiler (15b/6).", "Cihân ahvâlin görmişem (16a/4).", "Her birinüñ mertebesin saña bildüreyin (16a/6)

Edat Grubundan Oluşan Belirtili Nesnelere

"Benüm işbununñ gibi yalanum girçeğe geçürdiler (15b/7)."

Bağlama Grubundan Oluşan Belirtili Nesnelere

"Bu muhal ve yalan sözi görün (15b/14).", "Günlerünñ sâfîsin ve zemânunñ bulanunğın görmişem. (16a/4-5)."

Sıfat-Fiil Grubundan Oluşan Belirtili Nesnelere

Diyecek sözi diyem (28a/10)

Arapça Tamlamalardan Oluşan Belirtili Nesnelere

"Uş ravzatu min riyâzi'l-cenneti gör (10a/8)."

4. Yer Tamlayıcısı

"Yer tamlayıcısı, cümlede yüklem bildirdiği hareket, iş veya oluşun yerini ve yönünü bildiren ögedir. Başka bir deyişle hareketin, oluş ve kılışın yöneldiği, geçtiği veya ayrıldığı yeri gösteren cümle ögesidir. Yer tamlayıcıları, bir isim veya isim gibi kullanılan kelime gruplarıdır" (Özkan ve Sevinçli, 2017: 149). "Yer tamlayıcılarının temel fonksiyonu, zaman ve mekân içerisinde geniş manasıyla yer ve istikamet bildirmektir" (Ergin, 1994: 408). Banguoğlu (2015: 529), "yer tamlayıcısı" terimi yerine "isimleme" terimini tercih etmiştir. Eserde yer tamlayıcıları kelime / kelime grubu olarak bulunmaktadır.

4.1. Tek Kelimededen Oluşan Dolaylı Tümleçler

"Evde de nesne hâzır bulunmadı (2b/3).", "Anuñ eti bize bir kaç gün öyün olur (2b/6)."

4.2. Kelime Grubundan Oluşan Dolaylı Tümleçler

Sıfat Tamlamasından Oluşan Dolaylı Tümleçler

"Ben bu cihândan nasîbüm aldum (7a/10).", "Ol bir ikinciye irdi (7b/10)."

İsim Tamlamasından Oluşan Dolaylı Tümleçler

"Muhabbet ki ezel 'âleminde cânlar arasında var-ıdı (2b/2).", "Varayın anı sizünñ katunñuza getüreyim (2b/6).", "Bir degirmen kapusunda bir eşek turur (2b/7)."

Bağlama Grubundan Oluşan Dolaylı Tümleçler

"Halk dîvden perîden ve âdem oğlundan dirildiler (24b/2-3).", "Yir altında ve harâb yirlerde gizleneler (24b/4-5)."

Edat Grubundan Oluşan Dolaylı Tümleçler

"Bununñ gibi cānavāra bıçak çalalar (11a/4).", "Bununñ gibi işde ma'zürdur (26b/4).", "Cigerümüz yandı, şununñ gibi ma'sūma (12b/14)

İsim-Fiil Grubundan Oluşan Dolaylı Tümleçler

“Velî ben seni götürmekden üşenmezven (6a/1).”, “Hak sözün işitmekden i‘râz kılmazlar (6b/11)

Sıfat-Fiil Grubundan Oluşan Dolaylı Tümleçler

“Bizi kalan yırtıcı canâvarlardan dahı saklaya (37a/2).”

5. Zarf

“Zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek yüklemi bu yönlerden tamamlayan cümle ögesi zarftır” (Karahan, 2017: 32). “Zarfın temel fonksiyonu, fiilin şartlarını ve zamanını göstermesidir” (Ergin, 1994: 408). “Zarf bir isim veya zarf işleviyle kullanılan bir kelime grubu olabilir. Özellikle ikilemeler, edat grupları, isnat grupları zarf işleviyle kullanılan kelime gruplarıdır. Zarf fiil grupları cümlede zarf olarak kullanılır” (Özkan ve Sevinçli, 2017: 143).

5.1. Zarf Görevindeki Yalın Kelimeler

“Pes hiç cevâb virmedi (27b/13).”, “Pâdişâhlık nice isteyelüm (30b/2).”, “Şimdi ki fırsattur disem gerek (31b/7).”

5.2. Kelimenin Ek Alarak Zarf Olması

Eşitlik Hâli Alan Kelimenin Zarf Olması

“Bir gün bayağı âdetince geldi (8a/1).”, “Rahmet beşâretçileri birbir ardınca bu âyeti kulağına degürürler (10a/5).”

Vasıta Hâli Alan Kelimenin Zarf Olması

“Meger işitmiş ki ruzigâr birbiriyle nifâk-ıla dirilürler (7b/12).”, “Vardı, ol ilanla dostlık eyledi (7b/14).”, “Niçe kez toprağ-ıla ve su-y-ıla yuya (30a/7).”

Yön Gösterme Hâli Alan Kelimenin Zarf Olması

“Vucûdı çeşm-i zahm âfetinden kurtarmamak mürüvvet yolından taşra ola (11a/6).”, “Kassâb ilerü geldi (29b/2).”, “‘Akl birle ihtiyâr kıl ki soñra perişân olmayasın (15a/11).”

“-layın” Eki Alan Kelimenin Zarf Olması

“Konuk dahı ogurlayın gördi (22b/9).”, “Oğurlayın gelüb evinde taht altında gizlendi (53b/10).”

5.3. Kelime Gruplarının Zarf Olması

İsim Tamlamasının Zarf Olması

“Rahmet beşâretçileri birbir ardınca bu âyeti kulağına degürürler (10a/5).”

Sıfat tamlamasının zarf olması

“Çevreden perîler katına dirilüb bir dem sohbet itdiler (12b/13).”, “Bu gün uşbu arada bir müşkil iş oldu (12b/14).”, “Heme bu kez ev harâb olub korkduğına uğradı (11a/2).”

Zarf-fiil Grubuyla Oluşan Zarflar

“Şol aradan geçe yürürdüm (39b/8).”, “Firişteler çalab beşâretin getirüb eydürler (10a/7).”

Tekrar Grubunun Zarf Olması

"Dostlarda dahı dostlık dürlü dürlü olur (11a/13).", "Vaktlu vaksuz kakımayasın (30b/5)."

Edat Grubunun Zarf Olması

"Berü" edatı oluşturduğu kelime grubu ile zarf olarak kullanılmaktadır.

"Andan berü kim bu 'âlem yaradıldı (28b/4).", "Çokdan berü müştâk-idüm, sizün hizmetünüze (36b/1-2)."

"Birle" edatı oluşturduğu kelime grubu ile zarf olarak kullanılmaktadır.

"Çün bu evsâf birle meşhür oldı (17a/4).", "Düşmene kılıç dili birle cevâb virmek gerek (19b/6-7).", "Dürlü 'izâz ikrâm birle anı ağırladı (20a/13-14)."

"Gibi" edatı oluşturduğu kelime grubu ile zarf olarak kullanılmaktadır.

"Kimi cenâbetden arınur gibi yunurdu (27b/8).", "İpin üzdi, katı yâdan çıkan ok gibi sıçradı (29b/5).", "Belki ol yırtıcılar senün korkuñdan sıtma dutmuş gibi ditreşeler (30b/6-7)."

"Çün / için" edatı oluşturduğu kelime grubu ile zarf olarak kullanılmaktadır.

"Fâni dünyâ için âhiret işinden gâfil olmaya (26a/1-2).", "Gönül iminliği için and yirine gelsün (32b/10-11).", "Sözi garaz çun söylemeyesin (35a/9)."

"Sonra" edatı oluşturduğu kelime grubu ile zarf olarak kullanılmaktadır.

"Bir zemândan sonra bir şehır katına irdi. (8b/6-7).", "Birez vaktıdan sonra gördi şehirdin yañadın er ü 'avrat, atlu yaya; sancak nakkâre-y-ile geldiler", "Bir kaç günden sonra ayağı ağırdı (21a/2-3)."

Cümle Türleri

Cümle türleri sözdiziminin konu kapsamına giren bir diğer inceleme alanıdır. Cümleler dizim özellikleri gibi birtakım ölçütler esas alınarak araştırmacılar tarafından kategorize edilmiştir. Karahan'ın tasnifinin esas alındığı bu bölümde metne ait 2a/2b numaralı varak, cümle türleri incelemesi için örneklem olarak seçilmiştir.

1. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

1.1. İsim Cümlesi

Yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümlelerdir. Cevher fiili ve ekleri ile cümle bir yargıya bağlanır. Metinde isim cümlelerinin fiil cümlelerine oranla az sayıda olduğu belirlenmiştir. Tespit edilen isim cümlelerinden bazıları şu şekildedir:

"Gövdede cân var iken gitmek gerek (2a/6-7).", "Bu meger gök armağanı-y-ıdı (2a/13).", "Muhabbet ki ezel âleminde cânlar arasında var-ıdı (2b/2)."

1.2. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli fiilden oluşan cümlelerdir. Metindeki cümlelerin çoğunluğu fiil cümlesidir. Tespit edilen fiil cümlelerinden bazıları şunlardır:

"Pes kardaşın kığırub eyitdi (12a/10).", "Tamâmen sıdk birle Nevharaya muhabbet gösterdi (11b/6).", "İşitdüm ki bir geyik avcısı bir gün ağ kurdı (10b/5)."

2. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Yargıyı üzerinde taşıyan yüklem Türkçenin sözdiziminde sonda yer alır. Ancak bu değişmez bir özellik olmayıp farklı sebeplerle başta veya ortada da yer alabilmektedir. Yüklem sözdizimindeki konumlanışına göre kurallı (düz) cümle ve devrik cümle olmak üzere iki alt başlıkta incelenmektedir.

2.1. Kurallı (düz) Cümle

Yüklemi sözdiziminde sonda bulunan cümleler kurallı (düz) cümle olarak adlandırılmaktadır. Metinde gerek isim gerekse fiillerin yüklem olduğu cümlelerin çoğunlukla kurallı olduğu metinde göze çarpmaktadır.

“Bir yıl temâm, pâdişâh olur (9a/6).”, “Doğıcak vakt ol meşîme ayrılır (9b/14).”, “İsâ nefesi gibi ölmüş gönülümüzi diriltidün (10a/13).”

2.2. Devrik Cümle

Yüklemi sonda bulunmayan cümlelerdir. Özellikle şiirlerde ve şiirsel ifadelerde anlatımı sıra dışı ve etkileyici kılmak gibi farklı sebeplerle bu cümle tipine yer verildiği görülmektedir. Metinde devrik cümle yapısına çok az sayıda rastlanmıştır. Cümleler genellikle kurallıdır. Metinde görülen bazı devrik cümleler şunlardır:

“Evvel yaradıldı nutfeden (9b/11).”, “Bir gün turdı pâdişâh hazretine varmağa (11b/12).”, “Nevhara girü döndü gussalu (11b/13).”

3. Anlamlarına Göre Cümleler

“Her cümle yapısında bulunan kelime ve eklerin yönlendirdiği soru, bildirme, emir, istek, ünlem vb. anlam özelliklerinden birine sahiptir. Bir cümle hangi anlam özelliğine sahip olursa olsun, mutlaka ya olumlu ya da olumsuz bir anlam taşır” (Karahan, 2017: 103). Hem isim cümleleri hem de fiil cümleleri için olumlu veya olumsuzluk değerlendirmesi yapılabilir.

3.1. Olumlu Cümle

Bir iş, oluş, hareket ve düşüncenin gerçekleştiğini veya gerçekleşeceğini bildiren cümleye olumlu cümle denir (Özkan ve Sevinçli, 2017: 172).

“Dükkânı yanında bir bağçe var-ıdı (29b/6).”, “Bir gün bir kuduz ite uğradı, eyitdi (32a/1).”, “Bu sözleri cân kulağıyla işitmek gerek (34b/3).”

3.2. Olumsuz Cümle

“Yüklemi olumsuz bir yargı bildiren, yargıyı olumsuz olarak ortaya koyan cümledir. Fiil cümleleri “-mA, -mAz” olumsuzluk ekiyle; isim cümleleri değil edatıyla olumsuz yapılıdır” (Özkan ve Sevinçli, 2017: 176).

Olumsuzluk Eki “-mA” ile Kurulan Olumsuz Cümleler

“Senün gibi dost geldi, evde de nesne hâzır bulunmadı (2b/3).”, “Çakal eyitdi size zahmet olmasun (2b/5).”, “Hiç ta’lil birle yavuzlar-ıla bilişlik eylemeş (7b/9-10).”

“degül” Sözcüğü ile Kurulan Olumsuz Cümleler

“İllâ ol uslu degülmiş (14a/10).”, “Bu sözün hoz hayâli hergiz anun içinden gidesi degül (14b/6-7).”, “Sıçan çerb yimek aceb degül (15b/5).”

“Ne... ne...” Bağlacı ile Kurulan Olumsuz Cümleler

"İlan ne seni koyadı ne yavruñı (29a/2).", "Ne göresi gözi var ne işidesi kulağı var (34b/13).", "Ne yürümege fermânı ne size mazarrat degirebilür ve ne assısı dokınur (34b/14)."

"Yok" Sözcüğü ile Kurulan Olumsuz Cümleler

"Zîrâ dîv ile âdem oğlanı arasında hiç vech birle dostlık yokdur (13b/1).", "A'zâlarda nesneyi bellü bilmek gözden yig yokdurur (20b/6).", "Her çend ki öñdinden aramızda bilişlik yokdur (29b/12)."

Soru Kalıbıyla Kurulan Olumsuz Cümleler

"Yapı bakımından olumlu olan bazı cümleler anlamca olumsuzdur. Soru eki veya soru kelimesi, olumlu bir cümleye olumsuz bir anlam kazandırabilir. Böyle cümlelerin soru mu, olumsuzluk mu ifade ettiği bağlamdan anlaşılabilir" (Karahan, 2017: 106). Metinde soru kalıbıyla kurulan ancak anlam bakımından olumsuz olan cümlelerden bazıları şunlardır:

"Çakal saña kulavuz ola sen anda ne rāhat olasın (6b/06).", "İmdi konşu hakkını nice yıkam ya anı nice ele getürem (14a/6).", "Pes her kim yüzmek bilmeye ceyhuna nice gire (14b/4)."

4. Cümlelerin Bağlanma Şekilleri

Hüküm ifade eden ve birleşerek metinleri oluşturan cümleler anlamca birbirlerine yaklaştıkları durumlarda farklı şekillerle bağlanabilmektedirler. Karahan'ın tespit ettiği (2017: 85-95) "Bağlama Edatları, Ortak Cümle Öğeleri, Ortak Kişi ve Kip Ekleri Ve Anlam İlişkisi" alt başlıkları üzerinde duracağımız başlıklardır.

4.1. Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler

"Bağlama edatları, cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime gruplarını ya mana bakımından yahut şekil itibariyle birbirine bağlayan sözlere (Hacıeminoğlu, 1971: 112). Metinde tespit edilen bağlama edatlarıyla bağlanan cümlelerden bazıları şunlardır:

"Ki" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

Hacıeminoğlu (1971: 167) aslen Farsça olan "ki" edatının Türkçenin Kıpçak, Çağatay ve Batı Türkçesi sahalarında yardımcı cümleyi asıl cümleye bağlama vazifesini görmek üzere kullanıldığını ileri sürmektedir. Ancak bu vazifeyi görürken yardımcı cümle ile asıl cümle arasında kurduğu ilginç; sebep, sonuç, açıklama, belirtme ve kuvvetlendirme bakımlarından olduğunu da ifade etmektedir.

Çağatay (1964: 250), fiilden sonra gelen "ki"lerin eski "erki"nin kalıntıları olduğunu, bazı yerlerde sözcük tekidi veya vurgu kanunlarına uyararak yerlerini değiştirdiklerini veya genellikle Uygurlardan sonra yeni devrin etkisi ile bu "ki"lerin Farsça sanılarak cümlede değişikliğe uğradığını dile getirmektedir. Metinde yer alan örnekler şöyledir:

"İşitdüm ki bir çakaluñ bir bāğ katında ini var-ıdı (2a/2).", "‘ Aceb görürven ki kişi bu günü yarına koya (6a/8).", "İmdi dilerem ki bu işüñ tahkikin baña bildüresin (9a/4)."

"Ve" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

"Bir ayruk yir buluñ, didi ve anı koyub bir dosta dahı vardılar (16a/11).", "Şahnâdan korkaram ve bu işde bahil degülem (16b/1).", "Ol tamâm dosta vardılar ve hâl niteligin didiler (16b/3)."

"Dahu" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

"Üzüm yemiş *dahu* gaflet uykusına düşmüş (2a/3).", "Yalunuz ol iş degül *dahu* eydürmiş kim bir ayruğıla düzildi (14b/5).", "Olmaya kim bizüm işimüz *dahu* ancılayın ola (23b/1)."

"Ve dahu" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

"Yiglik ve artukluk istersiz *ve dahu* şermsârlığa uğrayasız (22b/3).", "Meselâ od, su, yil, toprak gibidür *ve dahu* hâsıl olan nesnelerdür (24b/7).", "Hergiz ölümü kendüye yakın görmeye *ve dahu* kanâ'atı terk idüb halk mâlını tama'ide (20a/3)."

"Yâhud" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

"Bu meger gök armağanı-y-ıdı *yâhud* rûhânî 'âlemden 'inâyet tuhfeleri-y-ıdı (2a/13).", "Dükeli dostların dîvâr nakşiyimus *yâhud* diken ağacı (16a/13).", "Melik Dâzime'i hergiz kabûl itmeye *yâhud* şöyle düşdi kim, girü durmaya (28b/14)."

"Ammâ" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

"Sizi gizleyimem *ammâ* bu gövdeyi gizleyem (16b/2).", "Egerçi sen atadan anadan fahr dutarsın *ammâ*, erden kaçmak maslahat degüldür (17a/6-7).", "Toğru ve ma'küldür, *ammâ* hiç vakt anların işinden dek turmak olmaz (19b/4)."

"Zîrâ" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

"Ol kitâb vücûdı bize dükeli memleketden artukdur. *Zîrâ* memleket kimseye bâkî kalmaz (7a/1).", "Baña gitmek gevez gelür. *Zîrâ* ki sonjümde sizim gibi oğlanlarum vâ (7a/14).", "Bu kardaşlıktan murâd, toğru yârdur. *Zîrâ* sulbî karındaş ki sevgüden irak ola (15a/4)."

"Çün" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

Ergin (1994: 343) "çün" ile birlikte "çü" nün cümle başı edatı olarak "çünkü, zira" anlamında eskiden kullanıldıklarını ifade etmektedir. Ediskun (1999: 305), bağlaç olarak tanımladığı "çünkü" nün Eski Türkçede bulunmadığını dilimize Farsçadan geçtiğini ve XIV. yüzyıla kadar "çün" şekliyle kullanıldığını belirtmektedir. Metinde "çün" edatı ile birlikte "çünki" nin de kullanıldığı görülmektedir.

"Bu mihnet çengelinden beni kurtarasın *çün* bu mehlekeden kurtulam (10b/9).", "Bir gün turdı pâdişâh hazretine varmağa, *çün* kapuya irdi (11b/12).", "Ol şâhzâdei bile aldı *çün* şikâr yirine vardılar (12b/5)."

"Çünki" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

"Bir yıl temâm, pâdişâh olur *çünki* yıl temâm olur (9a/6).", "Beni yimekten saña ne fâйда ola *çünki* toymazsın (30b/12)."

"Ammâ" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

"Eşek girçek eydürsin, didi *ammâ* benim atamdan baña bir pendnâme mîrâs degmişdür (6a/8).", "Nâçâr varmak gerek, *ammâ* baña gitmek genez gelür (7a/14).", "Nevhara bu töhmetden arudur *ammâ* anı göricek gönjüm ürker (12a/2)."

"Lâkin" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

Hacieminoğlu (1971: 176) "lakin, lîk" şeklinde de kullanılan "lâkin" in aslen Farsça olduğunu; Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi sahalarında görüldüğünü ileri sürmektedir. Batı Türkçesinde hem Eski Anadolu hem de Osmanlıca devrelerinde kullanıldıklarını da eklemektedir.

"İy oğul, bu söze 'akıl güler *lîkin* biñ göz-ile seni ağlamak gerek (15b/8).", "Senün buyruguna mutî' ve munkâd olalar *lîkin* bu şöyle ola (30b/4).", "Çetük bu söze inanmadı, *lîkin* hâtır melûl oldu (33a/14)."

"Niteki / Nitekim" Bağlama Edatı ile Bağlanan Cümleler

"Anuñ dahı sonı düşmânlık olur *nite kim* Bâbil pâdişâhıla pâdişâh-zâde arasında oldu (12a/5-6).", "Dostın belâya koyub kendü kurtılmak ister. *Nite kim* ol bir demürçi itdi. (13a/9).", "Ol sınanmışdur. *Nite kim* ol bâzirgân dostuñ sınağı (14b/12)."

Karşılaştırma-Denkleştirme Edatları ile Bağlanan Cümleler

Hacıeminoğlu (1971: 261) bu edatların grupları, unsurları birbirine mukayese suretiyle bağladığını ve genellikle bağladıkları unsurlardan önce geldiklerini dile getirmektedir.

"*Gâh* gözlerinden hûblar ğamzesin hayâl itdi *gâh* boynında güzeller hüsnin andı (11a/3).", "Ne andan korkar ve *ne* andan fâyda umar (42b/13)."

4.2. Ortak Cümle Öğeleriyle Bağlanan Cümleler

"Art arda sıralanan cümleler arasındaki anlam ilişkisi, ortak cümle öğeleri ile de sağlanabilir. Bağlantıyı, gerektiğinde başka unsurlar destekler, pekiştirir" (Karahan, 2017: 91). Hengirmen (1998: 357) anlam yakınlığı nedeniyle birbirine bağlanan cümleleri "sıralı cümleler" olarak tanımlamakta, bunlardan öge ortaklığı bulunanları "bağımlı sıralı cümleler", öge ortaklığı bulunmayanları "bağımsız sıralı cümleler" olarak adlandırmaktadır. Metinde tespit edilen öge ortaklığı ile bağlanmış cümlelerden bazıları şunlardır:

Ortak Yüklemliler Cümleler

"Kadım dostlar eyüde, yavuzda sınanmışlardır (8a/8).", "İşbunca halâyık arasında ben sıdk ve toğruluk eserin ve islâm nişânın sende gördüm (9a/3).", "Bu sarb hâletden ve bu müşkil vâkı'adan kurtulasın (9a/11)."

Ortak Özneliler Cümleler

"Çakal arkun arkun eşek katına geldi, rûzigâr zahmetinden sordı (2b/8).", "Kurd bu sözi maslahat gördi. Pes yile yile geldi (2b/7).", "Geyik geldi, yüz yire koyub selâm eyledi (37b/9)."

Ortak Nesneliler Cümleler

"Ol dâsitâni buyuruñ, işidelüm (8a/12).", "Musâfiri dutdılar, siyâset yirine iletdiler (13b/8).", "Ol pâdişâhuñ bir sevgülü oğlı varıdı, anı dutdı, delü eyledi (13b/9)."

Ortak Yer Tamlayıcı Cümleler

"Çevre şehirlerden yapucılar ve dürgerler dirşürüb ol yazıda şehirler ve köyler yabdurasın (9b/2).", "Anlaruñ katında soyındı, tenin gösterdi (11b/14).", "Ol şehirde resm eyleymiş ki her yıl bir bellü günde bir ğarîb kişi kurbân eylerlermiş (13b/5)."

Ortak Zarflılar Cümleler

"Doğıcak vakt ol meşîme ayrılır ve yaratılmak serhaddinden dünyâ kapusına gelür (9b/14).", "Henüz niyaz içindeyiken meger perîler meliki hemişe gelürüdi, ol ağaç dibinde otururdu (12b/12).", "Bu gün uşbu arada bir müşkil is oldu kim cigerümüz yandı (12b/14)."

4.3. Ortak Kip/Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler

Karahan (2017: 92), cümleler arasındaki anlam ilişkisini sağlamada ortak kip / şahıs eklerinin de rolü olduğunu ifade etmektedir. Her cümlede tekrarlanabilen bu eklerin ardışıklığı durumunda tekrardan kaçmak üzere bu eklerin bir kısmının son cümleye kaydırılabileceğini dile getirmektedir. Bu durumda cümleler arasındaki anlam ilişkisinin de pekişeceğini ileri sürmektedir.

“Pâdişâhlık uyanın senün elün virürem. Seni bu oğlançuğa vâsî kıluram (12a/11).”, “Şâh oğlanı aldı, bir halvet yire vardı, esirgemedin iki gözün çıkardı, yirinde koyub gitdi (12b/6).”, “Bir gün bağa bu dilküyi sora geldi, ahvâlin bildi, eyitdi (14a/4).”

4.4. Anlam İlişkisi ile Bağlanan Cümleler

Karahan, bir metnin art arda sıralanan ve aralarında çeşitli anlam ilişkileri bulunan cümlelerden meydana geldiğini ifade etmektedir. Cümleler arasındaki ilişkinin “şahıs, zaman, mekân, nesne ve harekete ait kavramlarda karşılaştırma, açıklama, büyüklük-küçüklük, azlık-çokluk, genellik-özellik vb. bakımlardan sıralama, dereceleme; zıt veya benzer kelimelerle oluşturulan anlam paralelizmi, aynı kavram alanına giren kelimeler” ile de sağlanabileceğini ifade etmektedir. Konunun kapsamlı bir çalışma konusu olduğu düşünüldüğünden bu çalışmada ele alınmamıştır.

Bulgular ve Sonuç

1. Metnin incelenilen bölümünde genellikle kurallı fiil cümleleri kullanılmıştır. Az da olsa devrik cümlelere ve isim cümlelerine rastlamak mümkündür. Bu durumun eserin mensur olmasıyla ilişki olduğu düşünülmektedir.

2. Anlamları bakımından olumlu ve olumsuz olarak iki grupta incelenen cümlelerden yüklemi fiil olanlarda “-mA” ekinin, isim olanlarda ise yok ve degül kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca hem isim hem de fiil cümlelerini olumsuz yapan “ne ... ne...” bağlacına da yer verildiği tespit edilmiştir. İncelenen 92 cümleden 3 tanesinin olumsuz, 92’sinin olumlu olduğu belirlenmiştir. Bu da müellifin aktarmak istediği mesajı olumlu yapılarla aktarma üslubunu tercih ettiğini ortaya koymaktadır.

3. Cümle müstakil bir yapı olarak değerlendirildiğinden dolayı “basit, birleşik vb.” tasniflere yer verilmemiştir.

4. Cümlelerin sıklıkla birbirine bağlama edatlarıyla bağlandığı görülmektedir. Bu da cümleler arası anlam bağının güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. En çok göze çarpan edatlar “pes ve kim” edatlarıdır.

5. Metinde eksilteli cümlelerin nadiren tercih edildiği, sadece yüklemden oluşan cümlelere de yer verildiği göze çarpmaktadır.

6. *Marzuban-name Tercümesi*’nin tümü üzerinde yapılacak bir sentaks çalışmasının Eski Anadolu Türkçesi sözdizimi özellikleri bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Cümle türleri açısından örneklem yöntemi ile seçilen varak (2a/2b) üzerinde cümleler yüklemine türüne ve yerine göre incelendiğinde aşağıdaki nicel sonuçlara ulaşılmaktadır.

Tablo II. Yüklem Türüne Göre Cümleler

Yüklem türüne göre	Sayısı	Oranı
--------------------	--------	-------

İsim cümlesi	7	%7,60
Fiil cümlesi	85	%92,40
Toplam cümle	92	%100

Tablo III. Yüklemin yerine göre cümleler

Yüklemine göre	Sayısı	Oranı
Kurallı cümle	91	%98,92
Devrik cümle	0	0
Eksilteli cümle	1	%1,08
Toplam cümle	92	%100

Kaynaklar

- Aktan, Bilal (2016). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Banguoğlu, Tahsin (2015). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Çağatay, Saadet (1964). Türkçede ki<erki. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*. 11, 245-250. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38262/442531>
- Delice, Halil İbrahim (2017). *Türk Dil Bilgisi Toplantıları, Birleşik Fiil, Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: TDK Yayınları.
- Demirci, Ümit Özgür (2016). *Eski Türkçede Fiiller*, İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Deny, Jean (1941). *Türk Dili Grameri; Osmanlı Lehçesi (Tercüme eden Ali Ulvi Elöve)*, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Ediskun, Haydar (1999). *Türk Dilbilgisi: Sesbilgisi, Biçimbilgisi, Cümlebilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ercilasun, Ahmet Bican (1984). *Kutadgu Bilig Grameri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1994). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak yay.
- Gabain, Annemarie Von (1988). *Türkçede Fiil Birleşmeleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gencan, Tahir Nihat (1975). *Dilbilgisi*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1971). *Türk Dilinde Edatlar: En Eski Türkçe Metinlerden Zamanımıza Kadar-Yazı Dilinde*, İstanbul: MEB yayınları.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller: En Eski Türkçe Metinlerden Zamanımıza Kadar-Yazı Dilinde*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hatipoğlu, Vecihe (1972). *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Karahan, Leyla (2017). *Türkçede Sözdizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karasoy, Yakup ve Yavuz, Orhan (2004). *Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, 3. Baskı, Konya: Tablat Kitabevi
- Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2017). *Marzuban-name Tercümesi: Destur-ı Şahi*, Ankara: TDK Yayınları.

- Koç, Nurettin (1992). *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Koç, Nurettin (1996). *Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Kurtuluş, Rıza (2004). "Merzübanname", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 29), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 257-58.
- Özkan, Abdurrahman (2013). "Mehekkü'l-İlim ve'l-Ulemâ İsimli Eserde Birleşik Fiiller". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya.
- Özkan, Mustafa ve Sevinçli, Veysi (2017). *Türkiye Türkçesi Sözdizimi (Kelime Çözümlemeli)*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Tekin, Şinasi (2000). Timur Öncesinde Anadolu ile Orta Asya Türk Dünyası Arasındaki Kültür İlişkileri ve Güzide Kitabı'nın Tercüme Hikâyesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 45 (1997) , 150-194.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/45020/561061>
- Timurtaş, Faruk Kadri (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları
- Toparlı, Recep; Karataş, Turan ve Vural, Hanifi (1996). *Türk Dili*, Sivas: Seyran Yayınları.
- Turan, Zikri (1999). Cümlelerin Yapısı ile ilişkilendirilen "Basit" ve "Birleşik" Kavramları Üzerine", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, s. 299-311.
- Yaman, Ertuğrul (1999). *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Sözdizimi Bakımından Karşılaştırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yelten, Muhammet (2019). *Eski Anadolu Türkçesi: Dil Bilgisi ve Metinler*, İstanbul: Arel Üniversitesi Yayınları.

